

Türk İşleri Komisyonu Ara Raporuna İslam Aile Hukuku Açısından Eleştirel Bir Bakış

İbrahim Türk | 0000-0001-5975-7823 | ibrahimturk@kku.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi | Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı |
Kırıkkale, Türkiye

ROR : 01zhwwf82

Öz

Bu makale, Kıbrıs'ın İngiliz İdaresinde olduğu yıllarda Türk Cemaati arasından seçilen bir grup aydınının mezkûr idareye sunulmak üzere kaleme aldığı Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu isimli kanun taslağına ilişkin İslam hukuku açısından birtakım eleştirileri ele almaktadır. Kıbrıs'ta 307 yıllık Osmanlı hakimiyetinden sonra adada tesis edilen İngiliz koloni yönetimi 82 yıl sürmüş, bu dönemde Kıbrıs Türklerinin pek çok milli ve manevi değeri İngiliz idaresi tarafından erozyona uğratılmıştır. Ne var ki Kıbrıs Türkleri bu süreçte varlık mücadelelerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu gayretleri yansıtan örneklerden en somutu Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'dur. Nitekim ilgili metin, gerek o dönem ada Türklerinin sorunlarının müşahhas bir göstergesi olmak, gerekse bu sorunların çözümü yolunda verdikleri mücadeleleri yansıtmak bakımından tarihi bir vesika mesabesindedir. Aile kanunu, şer'iyeye mahkemeleri, müftülük, evkaf, maarif ve seçimler hakkında bir dizi yasal düzenleme taleplerinin yer aldığı metinde, İslam aile hukukuna ilişkin bazı tespit ve değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu anlamda Ara Rapor'da İslam hukuku şahitsiz kıyılan nikâhın geçerliliği, kızın rızası alınmadan evlendirilmesi, süt akrabalığı, mehir, talâk, hidâne ve aile içi sorumlulukların yerine getirilmemesi halinde hâkimin müeyyide hakkı gibi mevzularla gündeme gelmektedir. Ancak komisyonun zikredilen maddeler çerçevesinde İslam hukukuna ilişkin yaptığı değerlendirmelerin bazı sorunlar taşıdığı görülmüştür. Raporda komisyon üyelerinin İslam hukukuna ilişkin yeterli düzeyde bilgileri olmamasından kaynaklanan bazı yanlış mütalaaları dikkat çekmektedir. Bu cümleden olarak şahitsiz kıyılan nikâhın intizamsız olduğu belirtilirken bu intizamsızlığın zıfıfla bertaraf edilebileceğine değinilmekte; kız çocuklarının izni alınmadan evlendirilmesinde İslam hukuku açısından bir mahzur olmadığına işaret edilmektedir. Yine İslam hukukunda mehrin temel felsefesi anlaşılmadığından dolayı ilgili uygulamanın kadının alınıp satıldığı dönemleri anımsattığı iddia edilerek yeni aile kanununda yer almaması istenmektedir. Bu minvalde bir diğer nokta ise İslam hukukunda boşanma yollarından yalnızca bir tanesi olan talâkın evliliğin bitirilmesindeki yegâne yol sanılarak "diktatörce" bulunması ve yapılacak yeni yasal düzenlemede bu sebeple talâkın yer almaması gerektiğinin belirtilmesidir. Benzer bir örnek de özellikle Ara Rapor'un kaleme alındığı yıllarda Kıbrıs'ta son derece yaygın şekilde yer alan süt kardeşlik uygulamasıyla ilgilidir. Nitekim tasarlanan yeni aile kanununda toplumun geleneksel olarak geçmişten getirdiği süt mahremiyetinin önemi göz ardı edilmekte ve süt akrabalığının evlenmeye mâni bir durum olarak yer almaması gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca raporda evliliğin sonlanmasını müteakiben çocuğun

eşlerden herhangi birine teslim edilmesinin üzerinde durularak İslam hukukundaki hidâne müessesinin temel felsefesine ilişkin bir bilgi eksikliği de dikkatleri çekmektedir. Tüm bu sayılan gerekçelerle ilgili raporun İslam hukuku çerçevesinde ele alınması bir zorunluluk mesabesinde. Bu tarihi belgede (Ara Rapor) İslam hukuku açısından eleştirilebilecek noktaların yanı sıra ilgili ilmi disiplinin zaviyesinden makul kabul edilebilecek birtakım öneriler de göze çarpmaktadır. Bahse konu noktalara makalemizin sınırlarını aşmamak adına yalnızca kısaca temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, İslam Aile Hukuku, Kıbrıs, Ara Rapor, Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu.

Atıf Bilgisi

Türk, İbrahim. “Türk İşleri Komisyonu Ara Raporuna İslam Aile Hukuku Açısından Eleştirel Bir Bakış”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 237-263. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.10>

Geliş Tarihi	18.03.2024
Kabul Tarihi	19.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A Critical Review of The Interim Report of The Turkish Affairs Committee from The Perspective of Islamic Family Law

İbrahim Türk | 0000-0001-5975-7823 | ibrahimturk@kku.edu.tr

Assistant Professor | Kırıkkale University, Faculty of Islamic sciences, Department of Islamic Law |
Kırıkkale, Türkiye

ROR : 01zhwwf82

Abstract

This article deals with some criticisms in terms of Islamic law regarding the draft law titled Interim Report of the Turkish Affairs Commission, which was written by a group of intellectuals selected from the Turkish Community to be submitted to the aforementioned administration during the years when Cyprus was under British rule. After 307 years of Ottoman rule in Cyprus, the British colonial administration lasted for 82 years, during which time many national and spiritual values of the Turkish Cypriots were eroded by the British administration. However, the Turkish Cypriots continued to struggle for their existence in this process. The most concrete example reflecting these efforts is the Interim Report of the Turkish Affairs Commission. As a matter of fact, the relevant text is a historical document in terms of both being a concrete indicator of the problems of the island Turks at that time and reflecting their struggles for the solution of these problems. In the text, which includes demands for a series of legal arrangements regarding the family law, sharia courts, mufti's office, evqaf, education and elections, some determinations and evaluations are made regarding Islamic family law. In this sense, the Interim Report discusses Islamic law in terms of the validity of marriage without witnesses, marriage of a girl without her consent, milk kinship, mehir, talaq, khidāna, and the judge's right to impose sanctions in case of failure to fulfill domestic responsibilities. However, the commission's assessments of Islamic law within the framework of the aforementioned articles have some problems. The report draws attention to some inaccurate opinions of the commission members due to their lack of sufficient knowledge of Islamic law. For instance, while stating that marriage without witnesses is irregular, it is also mentioned that this irregularity can be eliminated by zifafah, and it is pointed out that there is no problem in terms of Islamic law in the marriage of girls without their consent. Again, since the basic philosophy of the mehra in Islamic law is not understood, it is claimed that this practice is reminiscent of the times when women were bought and sold, and therefore it should not be included in the new family law. Another point in this regard is that talaq, which is only one of the ways of divorce in Islamic law, is considered "dictatorial" as the only way to end a marriage, and for this reason, it is stated that talaq should not be included in the new legal regulation. A similar example relates to the practice of wet sisterhood, which was very widespread in Cyprus, especially during the years when the Interim Report was drafted. As a matter of fact, the proposed new family law ignores

the importance of the milk intimacy traditionally practiced by the society in the past and argues that milk kinship should not be included as an obstacle to marriage. In addition, the report emphasizes the delivery of the child to either of the spouses following the dissolution of the marriage and lacks information on the basic philosophy of the institution of *khidāna* in Islamic law. For all these reasons, it is imperative that this report be analyzed within the framework of Islamic law. In this historical document (Interim Report), besides the points that can be criticized from the perspective of Islamic law, there are also some suggestions that can be considered reasonable from the perspective of the relevant scientific discipline. These points will only be touched upon briefly in order not to exceed the limits of this article.

Keywords

Islamic Law, Islamic Family Law, Cyprus, Interim Report, Turkish Affairs Commission Interim Report.

Citation

Türk, İbrahim. "A Critical Review of The Interim Report of The Turkish Affairs Committee from The Perspective of Islamic Family Law". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 10/1 (June 2024), 237-263. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.10>

Date of Submission	18.03.2024
Date of Acceptance	19.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Tarih boyunca pek çok İslam devleti için Hz. Peygamber'in müjde içerikli hadisi¹ sebebiyle ciddi bir ilgi odağı olan Kıbrıs, tarihte pek çok defa İslam ordularının fetih girişimlerine muhatap olsa da 1571 yılında Osmanlı hakimiyetine girmesiyle ilk kez kalıcı ve uzun süreli bir İslami idareyle tanışmıştır.² Mezkûr fetihle birlikte adada İslami bir yönetim ve yargı sistemi tesis edilmiş, bunun yanı sıra Osmanlılar vakıf ve eğitim noktasında da ciddi hamleler yaparak adaya sosyal ve maarif gibi pek çok açıdan da katkı koymuşlardır. Ayrıca bu süreçte yüzyıllardır Kıbrıs'ta mevcut olan azınlıklar da yok sayılmamış; varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli imkanlar sağlanmıştır.³ Kıbrıs, söz konusu idare tarafından 1878 yılına kadar 307 yıl boyunca yönetilmiştir. 1878 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin dış politikada yaşadığı dar boğaz sebebiyle önce ada geçici olarak İngiltere'ye kiralanmış, 1914 yılına gelindiğinde İngilizler Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etmiş ve bu yönetim İngilizlerin adayı terk ettiği 1960 yılına kadar sürmüştür.

Adayı sömürgeler bakanlığına bağlı olarak yöneten İngiliz idaresi, Osmanlı Kıbrıs'ında yüz yıllar içerisinde teşekkül eden İslami kurum ve yapıları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bu bağlamda İngiliz idaresi pek çok vakıf toprağını haksız bir şekilde satmış,⁴ Kıbrıslı Türklerin hayati öneme sahip müftülük, evkaf, maarif vb. kurumlarında olumsuz etkileri uzun yıllar devam edecek olan hamlelere imza atmıştır. Kıbrıslı Türkler, adanın *asli unsuru* konumundan *azınlık* durumuna geriledikleri bu dönemde adadaki Türk varlığı ve kültürünün korunması için ciddi gayretler sarf etmişlerdir.⁵ Nitekim müftülük, evkaf ve maarifle ilgili gayretleri takdire şayan bir şekilde tarihteki yerini almıştır.⁶

Bu gayretin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve makalemizde ele aldığımız *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu* adlı çalışma, adada yaşayan M. Zekâ, A. Pertev, Fadıl N. Korkut, M. Dana, A. Faiz Kaymak, D. N. Denizer, Suphi Kenan ve R. Raif Denктаş gibi Kıbrıslı Türk

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Cihâd", 3, 8, 63, 75, 93.

² Talip Atalay, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2003), 33-35.

³ Nuri Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirâsı (1570-1960)* (İstanbul: 47 Numara, 2006), 118-119; Mustafa Şengil, *Mavi Vatanın Kudüsü: Kıbrıs'ta Din ve Siyaset* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 57-59.

⁴ Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/380.

⁵ Kıbrıslı Türk aydınlardan Hizber Hikmetağalar'ın o dönem Anadolu'da yayınlanan İslamcı dergilerde Kıbrıs Türklerinin dini ve millî durumunun anavatanda bilinmesi için birçok yayın kaleme alması bu çabanın somut örneklerinden bir tanesidir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Şengil, "İslamcı Dergilerde Bir Kıbrıslı: Hizber Mustafa Hikmet (Hizber Hikmetağalar) Kıbrıs'ın Yakın Dini Tarihine Bakış", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi* 9/2 (Aralık 2023).

⁶ Detaylı bilgi için bk. İbrahim Türk, *Kıbrıs Fetva Emîni Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022).

aydınlarından müteşekkil bir heyetin Türk Cemaatinin her kesiminden insanlarla yaptıkları ciddi istişareler sonucunda ortaya çıkmış yasal düzenleme önerilerini içeren bir metnidir. Raporla cemaatin birtakım değişiklikler istediği müftülük, aile kanunu, şer'iyeye mahkemeleri, evkaf ve maarif gibi konular için ayrı ayrı başlıklar açılmış ve bir dizi mütalaanın ardından alınan kararlar metin haline getirilerek İngiliz idaresine sunulmuştur.

Bahse konu raporun aile kanunu ile ilgili kısmında İslam aile hukukuna isnat edilen bazı söylemler kanaatimizce izaha muhtaç durumdadır. Bu nedenle çalışmamız aslı itibarıyla bu gayeye matuftur. Nitekim ilgili metinde İslam aile hukuku ile alakalı; şahitsiz akdedilen nikâhın meşruiyeti, kızın rızası hilafına evlendirilmesi, süt akrabalığı, mehir,⁷ talâk⁸ ve hidâne⁹ konularında İslam aile hukuku birtakım değerlendirmeler eşliğinde gündeme alınmıştır. Bu konularda yapılan mütalaaların çoğu İslam hukukunun gerçekleriyle örtüşmediği görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda söz konusu değerlendirmeler başlıklar halinde ele alınacak; mezkûr metinde yer alan ifadeler ilgili başlıklar halinde verildikten sonra İslam hukuku açısından tahlilleri yapılmaya çalışılacaktır. Bunun yanında *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporunda* bulunan ve İslam hukuku açısından makul kabul edilebilecek bazı değerlendirmeler de yer verilecektir.

1. Şahitsiz Akdedilen Nikâhın Meşruiyeti

İslam hukukunda nikâh akdi, aralarında evlilik engeli bulunmayan erkek ve kadının birlikte yaşamaları için ön koşuldur. Nitekim naslarda nikâhsız birliktelikler açıkça zemmedilmiş;¹⁰ evlilik ve aile hayatı ise tavsiye edilmiştir.¹¹ İslam hukukunda nikâh akdinin kurulduğunda birtakım şartlar aranmış, söz konusu şartların akdin kuruluşu esnasında gerçekleşip gerçekleşmemesine göre de ilgili şartların akdin oluşumunda oynadığı rol baz alınarak akdin hükmü ona göre tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak nikâh akdinin ayrılmaz unsuru konumunda olan unsurlar (rükün) taraflar ve irade beyanıdır.¹² Bunun

⁷ İslam aile hukukunda evliliğin bir sonucu olarak kocanın karısına vermesi gereken para ya da maddi bir değeri olan mal vermesi. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389.

⁸ Nikâh akdinin koca tarafından tek taraflı bir irade ile derhal veya ileriki bir zamana atfen sonlandırılması. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), "Talâk", 542.

⁹ Ana babası boşanan küçük çocukların bakımı ve terbiyesi ve bu hakkın kime verileceğini ele alan hidâne kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/467.

¹⁰ *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), el İsrâ 17/32; *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, en-Nûr 24/2.

¹¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, en-Nûr 24/32; 30/21.

¹² Nikâh akdinde tarafların bulunması meselesi mezhepler arasında ihtilafli bir konudur. Hanefiler akdin rükünü olarak yalnızca icap-kabulün varlığını yeterli görürken; Şâfiîler bu şarta ilave olarak tarafların varlığını da eklerler. Hanefiler tarafları icap-kabulün kaçınılmaz sonucu olarak görmeleri hasebiyle bu şartın icap-kabül içerisinde zımnen bulunduğunu ifade ederler. Ömer Nasuhi Bilmen,

yanı sıra nikâh akdi için kurulum (in'inkâd) şartı olarak temyiz, meclis birliği, evlenme engelini bulunmaması ve irade beyanının şartsız olması; akdin sağlıklı bir şekilde kurulması ve hukuksal sonuçlar doğurması için (sıhhat) şahitler/ilan ve taraflardan herhangi birine ikrah ve cebrin bulunmaması gibi şartlar aranmıştır. Hariçte akdin sonuçlarının hemen doğabilmesi için nefâz şartlarını; tarafları bağlayıcı olabilmesi için de lüzum şartlarını barındırması gerekmektedir.¹³

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda şahitsiz kurulan bir nikâh akdindeki kusurun zifafı bertaraf edilebileceği şu ifadelerle yer almaktadır “Âkit taraflar veya vekilleri birbirlerinin ve iki erkek şahidin huzurunda işitebilecekleri surette teklif ve kabul sözlerini beyan etmelidirler. Şahit olmamasıyla evlenme gayrı meşru kılınmaz fakat intizamsız olur. Böyle bir intizamsızlık zifaf ile bertaraf edilebilir.”¹⁴ Görüldüğü üzere söz konusu metni kaleme alan heyet İslam hukukuna göre şahitler huzurunda yapılmayan nikâh akdindeki kusurun giderilmesi için zifafın bulunmasının yeterli olduğu düşüncesindedir.

Yukarıda da zikrettiğimiz üzere İslam hukukunda nikâh akdinin sıhhat şartlarından biri de aleniyettir. Aleniyeti sağlayan şahitlerin akit esnasında bulunmaması ise akdin hukuki sonuçlar doğurmasına engel olmaktadır. Bu anlamda özellikle Hanefî mezhebinde akdin kuruluşu sırasında şahitlerin bulunmaması nikâh akdinin hiç kurulmamış gibi değerlendirilmesi demek olan *butlana* yol açmamakta; mezkûr eksiğin giderilmesiyle akdin işlerlik kazanması mümkün olacağı için söz konusu akit, literatürde *fasit* olarak nitelendirilmektedir. Nitekim zikredilen çerçevede oluşturulan akitte asli unsur olan *icap-kabul* gerçekleşmiştir. *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*'nda yer alan *intizamsız olur* ibaresi de akitteki bu fesadı ifade etmektedir. Ancak metinde yer alan “intizamsızlık zifafı bertaraf edilir” cümlesi İslam hukuku açısından doğru bir yaklaşımı yansıtmamaktadır. Zira İslam hukuku fasit nikahın ardından gerçekleşen zifaf dolayısıyla akdin intizamsızlığının giderilebileceğini ifade etmemekte; aksine bu akdin zifaf sebebiyle bir zorunluluk olarak yürürlüğe alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Nitekim bu durum fasit nikâhta sahih nikâhın aksine nafaka vb. hukuki sonuçların doğmamasında da görülmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu nikâhta akit şüphesi olması hasebiyle nesep ve mehir hakkı gündeme gelmekle birlikte; burada mehir belirlenirken müsemma (tarafların belirlediği) veya emsal (kızın baba tarafındaki emsallerinin aldığı miktar) mehirler baz alınmamakta, bir tecziye kabilinden olmak üzere sözü edilen mehir türlerinden az olan hangisi ise o takdir edilmektedir.¹⁵ Yine akdin tarafları arasında cereyan eden hürmet-i müsâhera (evlilikten doğan haramlık) da sahih nikâhtaki gibi akitten dolayı olmayıp *zifâfın* verdiği zaruretten ileri gelmektedir. Taraflara zina cezasının uygulanmaması ise bahsi geçen akit şüphesinden

Hukukî İslâmîye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968), 2/15.

¹³ Talip Türcan vd., *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara, Grafiker Yayınları 2018), 287-301.

¹⁴ M. Zekâ vd., *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu* (Lefkoşa: Kıbrıs Hükûmet Basımevi, 1950), 9.

¹⁵ H. Yunus Apaydın, “Fesad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/419.

dolayıdır ki Hz. Peygamber'in "Şüpheler sebebiyle hadleri düşürün"¹⁶ hadisi bu duruma gerekçe teşkil etmektedir.

Bu anlamda *Ara Rapor*'da yer alan şahitsiz akdedilen nikâhın intizamsız olduğu İslam hukuku açısından doğruyu yansıtmakta, nitekim şahitlerin yokluğu sebebiyle oluşan söz konusu intizamsızlığı ifade etmek için mezkûr çerçevede kıyılan nikâh akdi literatürde *fasit* olarak ifade edilmektedir. Ancak komisyonun ifade ettiği gibi söz konusu intizamsızlığın giderilmesi için zifafa başvurmak İslam hukukunun bir çözüm önerisi olmayıp, burada bilinçsizce kurulan fasit akdin sonucunda vuku bulan zifafın ardından ilgili akdin zarurete binaen yürürlüğe girmesi söz konusudur. Nitekim devlet otoritesinin fasid nikâhı tespit etmesi durumunda henüz zifaf gerçekleşmemişse müdahale edip akdin fesadını gerektiren engellerin ortadan kaldırılmasını sağlaması da bir yükümlülüğüdür. Yine böylesi bir durumdan doğan mehir, hürmet vb. gibi haklar da bizzat akdin kendisinden kaynaklanmayıp zifaftan ileri gelmektedir.

2. Kızın Rızası Hilafına Evlendirilmesi

İslam hukukunda âkil-bâliğ kızların nikâh akdi konusu mezhepler arasında bazı farklı yaklaşımlar olmakla birlikte yalnızca bireyin rızası ekseninde incelenmemiş; velilerin rızası da önemli bir faktör olarak literatürde yerini almıştır. Bu nedenle fıkıh eserlerinin nikâhla ilgili bölümlerinde *velâyet* bahislerine yer verilmiştir. Bu durum ise mezhepler tarafından farklı naslarla ilişkilendirilse de temelde "*İçinizden evli olmayanları evlendirin*"¹⁷ ayeti ve Hz. Peygamber'in "Nikâh ancak veli eşliğinde (izniyle) gerçekleşir"¹⁸ hadisine dayanmaktadır. İslam hukukçuları buradan hareketle velinin veya onun yokluğunda vasinin ergenlik çağına ulaşmış kızı rızası dışında evlendirebilmesi meselesini fıkıh eserlerinde tartışmışlardır.

İslam hukukunda nikâhtaki velayet meselesine atıf yapılan *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*'nda şu ifadeler yer almaktadır

"Güveyi ile gelin namına o maksat için vekâlet eden vekiller veya vasileri tarafından ahvale göre evlenme akdedilebilir. Ana ve baba ve yakın akraba veya vasiler kızlarını, hısımlarını veya vasiyetleri altındaki çocukları, onlar namına vekâlet ederek, rızalarını bile sormadan veya bazen rızaları hilafına başkaları ile evlendirdikleri nadir değildir."¹⁹

Özellikle rıza özelinde değerlendirildiğinde İslam aile hukukunda velayet nikâh ennasında akdin geçerlilik kazanabilmesi için ergenlik çağına gelmiş, akli melekeleri

¹⁶ Ebû Muhammed Cemâl ed-Dîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeyle'î, *Naşbu'r-Râye li'Ehâdi'si'l-Hidâyeti me'a Hâşiyetihi Buğyeti'l-Elme'î fi Tahrici'z-Zeyle'î*, thk. Muhammed 'Avvâme (Beyrut; Cidde: Muessesetu'r-Reyyân li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dârul-Kible li's-Şekâfeti'l-İslâmiyyeti, 1418/1997), 3/333.

¹⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, en-Nûr 24/32.

¹⁸ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Nikâh", 20.

¹⁹ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 9-10.

yerinde olan hür bir kızın velisinin iznine bağlı olup olmaması açısından değerlendirilir. Bu noktada yaygın dört mezhep özelinde bakılacak olursa Hanefî mezhebi ile cumhur (Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri) arasında bazı farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır.

Hanefî mezhebindeki hâkim görüşe göre ergenlik çağına gelmiş, hür ve âkil-bâliğ olan bir kız ibadetler vb. gibi diğer hukuki sorumluluklara sahip olduğu gibi nikâh konusunda da yetkin durumdadır. Bir başka ifadeyle böyle bir kız veli iznine ihtiyaç duymaksızın nikâhlanabilir.²⁰ Ne var ki burada velinin, kızın nikâhlandığı kişiye denk olmaması (kefâet) veya verilen mehrin az olması durumunda itiraz hakkı saklıdır. Nitekim veli kızın dengi olmayan bir kişiyle evlenmesine itiraz edebileceği gibi emsal mehir²¹ verilmediği takdirde de akdi engelleyebilir veya bozabilir.²² Zira İslam aile hukukunda denklik son derece önemli kabul edilmiş, denkliğin gözetilmediği evliliklerde geçimsizliklerin baş gösterme ihtimalinin yüksek olması veliye böyle bir itiraz hakkı tanımıştır. Verilen mehrin emsal mehir olmadığı durumlarda ise yine veli akde itiraz edip mehrin tamamlanmasını isteyebilmekte veya nikâhın iptalini talep edebilmektedir.²³ Zira söz konusu durumda kızın mehrinin düşük olması hem toplum içerisinde yanlış algılara yol açabilmekte hem de mezkûr mehir baba tarafındaki diğer kızların emsal mehrini düşürebilmektedir. Cumhura göre ise âkil-bâliğ olmuş hür bir kız nikâh akdinde mutlak surette velinin iznine ihtiyaç duymaktadır.²⁴ Zira onlara göre nikâhta velinin bulunması akdin sıhhat şartları arasındadır ki aksi halde akit geçersiz olmaktadır.²⁵ Ancak burada cumhur, velinin kıza zulmederek dengi bir kimseyle emsal mehir mukabilin evlenmesini engellemekten alı koymak için söz konusu şartlar sağlanıp ve kızın da rızası olduktan sonra akdi engelleyen velinin velayet hakkını kötüye kullanmasından ötürü bu hakkın bir sonraki veliye²⁶ veya hâkime geçeceğini ifade etmiştir.²⁷

²⁰ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî* (Karaçi: Büşra Yayınları, 2014), 3/27; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr* (Bayrût, Lubnân: Dâru'l-marife, 2015), 4/150.

²¹ Bir nikâh akdinde kızın babası tarafındaki akrabalarının yaş, güzellik vb. durumları esas alınarak alacağı mehrin bu kimselerin aldığı mehrin benzeri olmasına denir. Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2007), 356.

²² Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-marife, 2010), 3/125; Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *el-Ahvâlü's-şahsiyye fi's-şerîati'l-İslâmiyye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-hanefiyye, ts.), 84, 91.

²³ Abdülğani el-Ğuneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb* (Bayrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2014), 4/32.

²⁴ Abdülhamid, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 25.

²⁵ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), 474.

²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 479-480.

²⁷ Türcan vd., *İslam Hukuku*, 310.

Velinin ergenlik çağına ulaşmamış kızı evlendirmesi meselesi ise bu durumdan farklılık arz etmektedir. Özellikle doğu toplumlarında yer bulan *beşik kertmesi* anlayışının bir benzeri olan ve İslam kültüründen neşet etmeyip İslam'ın önünde bulduğu bu evlilik türünde de yine mezhepler arasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Buna göre Hanefi mezhebinde velinin ergenlik çağına gelmemiş bir kızı rızasını almadan nikâhlanması mümkün olsa da²⁸ burada akdin bağlayıcılığı açısından velinin baba veya babanın babası olması ve kardeş, amca vd. olması arasında bir ayırım söz konusudur.²⁹ Hanefi mezhebinde bu tür bir akitle nikâhlanan kız şayet babası veya dedesi (babasının babası) tarafından nikâhlanmışsa ve söz konusu veli *kötü niyet* ve *sarhoşluk* gibi akli örten bir durumda değilse akit geçerli olmaktadır. Ayrıca bu şekilde nikâhlanan kişi ergenlik çağına ulaştıktan sonra muhayyer de olmamaktadır.³⁰ Bu anlayışın temelinde yatan sebep ise baba ve dedenin gördükleri bir maslahata atfen bu akdi gerçekleştirdikleri ve çocuğa olan şefkat ve merhametlerinin onun kötülüğünü istemelerine engel olacağı düşüncesidir.³¹ Ergenlik çağına ulaşmamış çocuğu baba ya da dede dışında bir veli veya vasinin nikâhlanması durumunda ise çocuğun ergenlik çağına geldikten sonra muhayyerlik hakkı saklı olur ve dilerse hâkime başvurarak bu akde rıza göstermediğini beyan edip nikâhı sonlandırabilir.³² Hanefilerin dışındaki cumhur ise bu konuda ihtilaf etmiştir. Mâlik b. Enes (öl. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) ergenlik çağına ermemiş kişiyi babasının dışında kimsenin nikâhlayamayacağını; İmam Şâfiî (öl. 204/820) ise dedenin de bu grup içerisinde sayılması gerektiği ifade etmiştir.³³ Ne var ki onlar da söz konusu kişilerin gerçekleştirdiği akdin sonucunda küçüğün muhayyerlik hakkı olmayacağını ifade etmişlerdir.³⁴

Bu anlamda *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*'nda söz edilen baba ve babanın babası dışındaki kişilerin velayet yetkisiyle kişiyi zorla evlendirmeleri veya bir akdi önlemeleri Hanefi mezhebinin hâkim olduğu Osmanlı yargı sisteminde mümkün gözükmemektedir. Ayrıca söz konusu hukuk sisteminde ergenlik çağına ulaşmamış kişilerin veli tarafından evlendirilmesi durumunda tarafların ergenlik çağından sonra muhayyerlik hakkı sabit olmaktadır. Ergenlik çağına ulaşan kişilerin nikâhlanmasında ise Hanefi mezhebine göre velinin rızası akdi etkilememektedir. Dolayısıyla o dönem Kıbrıs Türk toplumunda var olduğu anlaşılan bu durumun İslam hukukundan kaynaklanmayıp; adada var olan sosyo-

²⁸ Her ne kadar velinin ergenlik çağına ulaşmamış çocuğu nikâhlanması hukuken imkân dahilinde olsa da İslam hukukunda böylesi bir nikâh sadece akitten ibaret olup tarafların aile olma sorumluluğunu taşıyabilecekleri ergenlik çağından önce birliktelik söz konusu olmamaktadır. Bilmen, *İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/50.

²⁹ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 4/166-167.

³⁰ Abdülhamid, *el-Ahvâlü ş-şahiyye*, 70.

³¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/118.

³² Mehmet Âkif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul, 1985), 26-27.

³³ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Mısır: Dâru'l-vefâ, 2001), 6/53.

³⁴ Bilmen, *İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/52-53.

kültürel yapıdan neşet ettiği anlaşılmaktadır ki ilgili heyetin bu durumdan İslam hukukunu sorumlu tutması isabetli bir yaklaşım olmaktan uzak gözükmemektedir.

3. Süt Akrabalığı

Özellikle geleneksel toplumlarda yaygınlaşmış bir olgu olan *süt akrabalığı*, birtakım şartların oluşmasıyla İslam hukukunda *evlilik engeli* olarak kabul edilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de “*Sizi emziren anneleriniz ve süt kız kardeşleriniz size haram kılındı*”³⁵ ifadesi yer almakta; Hz. Peygamber de ilgili âyetteki haramlığın kapsamını “Nesep açısından haram olanlar süt sebebiyle de olur”³⁶ hadisiyle beyan etmektedir. İslam hukuk ekolleri arasında bazı basit farklılıklar olmakla birlikte süt emme çağındaki bir çocuğun süt emdiği kadın ve ailesiyle arasında evlenme engeli oluşmaktadır. Ne var ki burada emme fiilinin hangi süre zarfında olması gerektiği ve çocuğun kaç kez ve ne miktarda emzirileceği tartışmalı bir konudur. Bu anlamda haramlığın gerçekleşebileceği süre Ebû Hanefî'ye (öl. 150/767) göre ilk otuz ay; Mâlikîler, İmâmeyn [Ebû Yusuf (öl. 182/798) ve İmam Muhammed (öl. 189/805)], Şâfiîler ve Hanbelîlere göre ise ilk iki yıldır ki bu sürelerin dışında gerçekleşen bir emzirme haramlığına sebebiyet vermemektedir.³⁷ Emzirmenin miktarı noktasında ise Hanefî ve Mâlikîler alt bir limit koymamış; Şâfiî ve Hanbelîler ise asgari beş emzirmenin haramlığın oluşması için şart olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda İslam aile hukukunun süt akrabalığı bahsiyle ilgili hukuki düzenleme önerileri göze çarpmaktadır. Buna göre ilgili metinde bu meseleye şu ifadelerle yer verilmektedir “Kan karabeti ve sıhriyet sebeplerinden dolayı evlenmeyi men eden hükümler mutasavver kanunda muhafaza edilecekse de süt kardeşlik veya süt evlatlık bir mâni olarak tanınmayacaktır.”³⁹ Görüldüğü üzere komisyon, Kıbrıs Türk toplumunda uzun yıllardır süre gelen ve yaygın bir şekilde görülen⁴⁰ süt akrabalığından kaynaklanan evlenme engelini yeni çıkarılacak medeni kanunda yer vermeyi düşünmemektedir.

İslam toplumlarında zikrettiğimiz naslar sebebiyle toplumsal bir kabul haline gelmiş olan süt akrabalığından kaynaklı evlenme engelini hangi gerekçeyle yeni kanunda yer alması gerektiği ilgili metinde izah edilmese de kanaatimizce bu radikal hamlenin

³⁵ Kur'ân-ı Kerîm Meali, Âl-i İmrân 3/23.

³⁶ Buhârî, *el-Câmi'u ş-şâhih*, “Şehâdât”, 7.

³⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/120; Ebû Bekir Ahmed er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2008), 1/560; Bilmen, *İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/81.

³⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 7/710-711; Ahmet Yaman, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2002), 60-62.

³⁹ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 10.

⁴⁰ Süt akrabalığının Kıbrıs Türkleri arasındaki yaygınlık düzeyi için bk. Türk, *Kıbrıs Fetva Emni Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları*, 96-100, 211.

ardında konunun ulaşabileceği vahim noktanın kestirilmemesi yatmaktadır. Nitekim birbiriyle evlenmeleri yasak olan kişilerin arasındaki bu engelin kaldırılması toplumda feci sonuçlar doğurabilecek bir adımdır. Bu anlamda günümüzdeki tıbbi araştırmalar da birbiriyle kan akrabalığı olmadığı halde aynı kadından süt emen iki kişinin arasında oluşacak akrabalıktan ve taraflar arasındaki evlilikten doğacak risklerden bahsetmektedir. Nitekim konuyla ilgili İngilizce yayınlanan çalışmada şu ifadeler yer verilmektedir: “... Dolayısıyla, bebekler aynı anne tarafından düzenli olarak besleniyorsa, benzer epigenotipleri paylaşabilirler. Bu epigenetik değişiklikler sonraki nesillere aktarılabilirse, aynı kadın tarafından emzirilen bireyler arasındaki evlilikler akraba evlilikleriyle aynı sonuçlara yol açabilir.”⁴¹

1950 yılında kaleme alınan bir metnin yazarlarını günümüz teknolojik imkânları kullanarak elde edilmiş sonuçlarla yargılamak doğru olmasa da toplumun İslam hukukunun geleneksel birikimiyle getirdiği bilginin *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*’nda böylesi radikal bir refleksi reddedilmesi de makul gözükmemektedir. Bu anlamda söz konusu heyetin *Ara Rapor*’un kaleme alındığı esnada bu geleneksel bilgiyi görmezden gelmeyip Kıbrıs Türkleri arasında son derece revaç bulan süt akrabalığını da evlenme engelleri arasında zikretmesinin elzem olan tavrı sergilemek olacağı aşikardır.

4. Mehir

Dünya milletler tarihinde kökleri Romalılar, Atinalılar, Yahudiler, cahiliye Arapları ve eski Türk kavimlerine kadar uzanan mehir,⁴² İslam hukukunda da mevcut olup kocanın nikâh akdinin bir *neticesi* olarak eşine vermesi gereken mal ya da para şeklinde tarif edilmektedir.⁴³ Kur’ân-ı Kerim’de pek çok kez farklı ifadelerle yer bulan *mehir*,⁴⁴ İslam’da kadının nikâhtan doğan hakkı⁴⁵ kocanın ise üzerine vacip bir borç olarak telakki edilir.⁴⁶ İslam hukukunda mehir, kadını nikahlamanın *bedeli* olmayıp; erkeğin onu talebinin sembolik bir işaretidir. Zira İslam, kadına bazı medeniyetlerdeki gibi erkeğin kendisine rağbet göstermesi için mal toplamasını (dirahoma) yakıştırmamış, aksine erkeğin kadına rağbet etmesini ve bunu da mehirle sembolik bir şekilde ortaya koymasını istemiş, böylelikle kadının onur ve hürmetinin korunmasını sağlamıştır.⁴⁷

⁴¹ Hasan Ozkan vd., “Milk Kinship Hypothesis in Light of Epigenetic Knowledge”, *Clinical Epigenetics* 4/1 (Aralık 2012), 3.

⁴² Aydın, “Mehir”, 28/389.

⁴³ Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/10.

⁴⁴ İlgili âyetler için bk. *Kur’ân-ı Kerim Meali*, el-Bakara 2/229, 237; en-Nisâ 4/4, 20, 21, 24, 25.

⁴⁵ ‘Alâ’uddîn Ebûbekir b. Mes’ûd b. Aḥmed el-Ḥanefî el-Kâsânî, *Bedâ’î’u’s-şanâ’î’ fi tertîbi’ş-şerâ’î’* (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1406/1986), 2/290; H. İbrahim Acar, “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 371.

⁴⁶ Abdülhamid, *el-Ahvâlü’ş-şahiyye*, 127.

⁴⁷ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1/338.

İslam hukukunda mehir, ödeme zamanı ve akitten önce miktarın belirlenip belirlenmemiş olmasına göre ikili bir tasnife tabi tutulmaktadır. Buna göre literatürde ödeme zamanı açısından akdin peşi sıra ödenen *muaccel* ve akitten sonraki bir zamana bırakılan *müeccel* mehir ile; akdin öncesinde tarafların üzerinde konuşup kararlaştırdıkları *müsemma* ve akitten önce kararlaştırılmadığı için akitle birlikte kadının baba tarafındaki evlenecek kızların yaş vb. kriterleri göz önüne alınarak belirlenen *emsal* mehri söz konusudur.⁴⁸

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda İslam hukukundaki mehirle ilgili şu değerlendirmeler yer almaktadır:

“Artık evlenme akdi için mehri muaccel veya mehri müeccel lazım olmayacaktır. Mutasavver kanun, bir kadının karılık durumunu kabul etmesine mukabil evlenme mukavelesinde bir miktar para tespiti lüzumunu kaldıracaktır... (Şimdiki kanunda) Meşru bir evlenme için mehri muaccel veya mehri müeccel olarak bir miktar para tespiti lazımdır. Bu, kadınların bir mal gibi alınıp satıldıkları devirlerin bir yadigârını andırıyor.”⁴⁹

Görüldüğü gibi heyet İslam hukukunda nikâh akdinin bir sonucu olarak gündeme gelen mehrin kadının alınıp satılmasına benzediğini, bu sebeple de yeni medeni kanunda yer almaması gerektiğini savunmaktadır. Kanaatimizce bu savın temel sebebi İslam hukukundaki mehir kavramının komisyon tarafından doğru bir şekilde anlaşılması ve doğu toplumlarında yaygın şekilde yer bulan başlık parası olgusuyla karıştırılmasıdır. Bu anlamda bu iki mefhum arasındaki farklara temas etmemiz icap etmektedir.

İslam'da mehir nikâhın bir şartı olmayıp, akdin sonucu olarak gündeme gelmektedir. Öyle ki Kur'ân erkeklerin nikâhladıkları kadınlara mehri *gönül hoşnutluğuyla* vermeleri üzerinde durmuştur.⁵⁰ Nitekim bu düşüncenin bir yansıması olarak İslam hukukuna göre mehir belirlenmeden kıyılan nikâh geçersiz sayılmamakta,⁵¹ kadın gayri müslim bile olsa emsal mehri hak etmektedir.⁵² Öte yandan İslam hukukunda mehrin birçok esprisi olmakla birlikte en başta zikredilebilecek olanı kadının eşinin ölmesi veya kendisini boşaması durumlarına karşı ekonomik bir güvenceye kavuşturmadır.⁵³ Bu yönüyle İslam hukukunun, nikâh akdinde kadın için pozitif bir ayrımcılığa gittiğini söylemek mümkündür. Yine bu anlayışın bir başka tezahürü de İslam hukukundaki mehrin sosyal kültürde yer alan başlık parasının aksine tamamıyla kadının tasarrufunda olması ve akit

⁴⁸ Aydın, “Mehir”, 28/389-390.

⁴⁹ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 10.

⁵⁰ *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, en-Nisâ 4/4.

⁵¹ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'i* (Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1996), 4/196; Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-Seraḥsî, *el-Mebsût*, thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 5/62; Bilmen, *İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/140; Zuhayfî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 7/253-254.

⁵² Bilmen, *İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/115.

⁵³ Acar, “Mehrin Değerlendirilmesi”, 371.

esnasında belirlenen mehrin kızın babasına veya bir başkasına verilmemesinde de görülmektedir. Öyle ki söz konusu mehir ister para isterse de belli bir kıymete sahip emtia olsun kullanımı, alım-satımı vb. tasarruflar tamamıyla kadının iznine bağlıdır. Oysa başlık parası kızın babasına verilmekte, çeyiz vb. gibi evlilik masrafları için harcanmakta ve mehir gibi ödeme açısından bir taksime tabi tutulmayıp nikâh öncesinde mutlaka teslim edilmesi gerekmektedir.⁵⁴ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslam hukukunda mehir tamamıyla nikâhlanan kadının hakkı olup bu mala eş, baba veya çocuklar müdahale hakkına sahip değildir.⁵⁵ Ayrıca İslam hukukunda velinin mehrin bir kısmını almak kaydıyla kızı nikâhlaması Hanbelî mezhebi haricinde kabul görmemiş, cumhur böyle bir şartı fasit kabul etmiştir.⁵⁶

Mehir ile başlık parasının birbirinden ayrıştığı bir diğer nokta da *hukukilik*dir. Bu anlamda mehir hukuki bir düzenlemeye tâbi iken başlık parası için böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Nitekim özellikle Osmanlı döneminde kızın mehri alıp almadığı sicil defterlerine kaydedilmek suretiyle hukuki takibe tabi tutulmaktadır.⁵⁷ Oysa ki başlık parası için böyle bir durum söz konusu olmayıp mezkûr uygulamanın toplumsal bir kültürden ibaret kaldığı anlaşılmaktadır.⁵⁸ Yine bu noktada İslam hukukunda mehrin alt ve üst sınırı hakkında mezheplerin ihtilaflarıyla birlikte bir takım hukuki düzenlemelerin varlığı göze çarpmakta, mehir vermemek kaydıyla yapılan bir nikâh akdinde bile kadının emsal mehir almaya hak kazandığı görülmektedir.⁵⁹ Başlık parası uygulamasında ise alt veya üst sınır belli olmayıp, kızın velisinin dilerse başlığı tamamen ıskat etme hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç itibariyle başlık parası ve mehir kavramları birbirinden bağımsız sosyal ve hukuki iki kavramdır ki başlıkta kızın terbiyesi, düğün masrafları vb. etmenler ön plana çıkmakta; mehrde ise kadının erkekle nikâhlanmasının bir sonucu olarak kendisine bir ihtiram-hediye kabilinden olmak üzere ve ileride kocanın ölümü veya boşamasına karşın bir ekonomik güç sağlama gibi yönleri dikkat çekmektedir. Bu nedenle mehrin mezkûr yönlerinden hareketle kadının alınıp satılmasına benzetilmesi makul gözükmemektedir; *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*'nda mehrin kadının alınıp satılmasını andırdığı iddiası başlık

⁵⁴ Aydın, *Aile Hukuku*, 104-105.

⁵⁵ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Yediveren Yayınları, 2002), 49.

⁵⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn ‘Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemmâ’îlî ibn Kudâme el-Maḥdisî, *el-Muḥḥnî*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuḥsin et-Türkî - ‘Abdulfettâh Muḥammed el-Ḥulv (Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 1417/1997), 10/118-120; Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: HikmeteVî Yayınları, 2014), 138-139; Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 1/339.

⁵⁷ Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi [KİVA], *Kıbrıs Şer’iye Sicilleri [KŞS] 4 Numaralı Defter*, Hüküm 340, 24; Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi [KİVA], KŞS, 13; Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi [KİVA], KŞS, 144.

⁵⁸ Başlık parası ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ahmet Akgündüz, “Başlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/131-133.

⁵⁹ Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Kenzü'd-dekâik* (Bayrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2011), 258.

parasıyla mehrin karıştırılmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim mehrin kadının alınıp satılmasına benzetilmesi hukuken alışveriş akdine de uymamaktadır ki yukarıda da işaret ettiğimiz üzere İslam hukukunda mehir tamamen kadına verilmekte başka herhangi bir kişinin de mehir üzerinde tasarrufu bulunmamaktadır. Mehrin zikredilen çerçevesi ise başlı başına alım-satım akdine ters düşmektedir. Zira verilen örnek üzerinde düşünüldüğü zaman kadının “mal” mehrin ise “bedel” konumunda görülüyor olması icap etmektedir ki alışveriş işlemlerinde hiçbir zaman bedel bizzat malın kendisine verilemez. Bu nedenle İslam hukukundaki mehrin böylesi bir benzetmeyle anılması ancak söz konusu hukuk sisteminin felsefesini ve mehrin maksadını anlamamak olarak yorumlanabilir.

5. Talâk

İslam aile hukukunda kocanın tek taraflı iradesiyle belirli lafızları kullanarak evlilik bağımlı derhal veya ileriki bir zamanda sonlandırması şeklinde açıklanan talâk⁶⁰ söz konusu alanın literatüründe farklı yönlerden çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Buna göre talâk, kocanın iddet sürecinde eşine dönüp dönmeme veya geri dönüşüne imkân verip vermeme yönüyle *ric'î* ve *bâin* olmak üzere ikiye ayrılır.⁶¹ Ric'î talâkta tek ve sarîh (başka şekilde anlaşılma ihtimali olmayan) bir lafızla koca tarafından boşama iradesi ortaya konulmakta; bâin talakta ise koca ya ric'î talakla boşadığı eşine iddet içerisinde dönüş yapmamakta ya da eşini kinevî (boşama dışında başka anlamlara da yorulabilecek) bir lafızla boşamaktadır.⁶² Geriye dönüş imkânı barındırması açısından İslam hukukunda talâk bu şekilde olmakla birlikte, bâin talak da kendi içerisinde beynûnet-i suğrâ (küçük kesin ayrılık) ve beynûnet-i kübrâ (büyük kesin ayrılık) olmak üzere iki kısma ayrılır. Beynûnet-i suğrâ, kocanın henüz tüm talâk hakları bitmediği için kadının rızası ön koşul olmak kaydıyla yeni bir mehir ve yeni bir akitle eşine dönebilmesine olanak verirken; beynûnet-i kübrâ bunun tam aksine kocanın üç talak hakkını da bitirmiş olmasından ötürü araya başka bir sahîh nikâh ve boşama girmeden tekrar eski kocasına dönme imkânı tanımayan talâktır.⁶³

İslam aile hukukunda tek taraflı boşama hakkı (talâk) yalnızca erkeğe ait olmakla birlikte bu hak sınırsız olmadığı gibi, ayrılığın tek yolu da değildir. Bu anlamda erkeğe verilen talâk hakkı “Boşama iki keredir. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir.”⁶⁴ âyetiyle üçle sınırlandırılmış; talâkın dışında *tefrîk* (yargısal ayrılık talebi),

⁶⁰ Erdoğan, “Talâk”, 542.

⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 519.

⁶² Abdülhamid, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 255.

⁶³ Orhan Çeker, “Beynûnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/80.

⁶⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, el-Bakara 2/229. Ayette yer alan “merratân” ibaresi “iki keredir” şeklinde tercüme edilse de bununla boşamanın geriye dönüş imkânı bulunan kısımları kastedilmektedir. Nitekim ayetin devamında yer alan “Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek vardır” ifadesi üçüncü yani büyük ayrılığın gerçekleştiği üçüncü talâka işaret etmektedir. Detaylı bilgi için bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/516-517; Ebû Manşûr Muḥammed b. Muḥammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtu*

tefvîz (kocanın kadına boşama vekaleti vermesi) ve *muhâlea* (anlaşmalı boşanma) gibi yollarla da ayrılık mümkün kılınmıştır. Bu noktada tefrik süreklî şiddet görme, bulaşıcı hastalık, fiziksel veya ruhsal sorunlar, nafaka temin etmeme gibi bir takım geçerli sebeplerle kadının yargıya başvurup ayrılmayı talep etmesi sonucunda hakim tarafından ayrılık kararının verilmesi;⁶⁵ tefvîz kocanın karısını belirli bir zaman aralığında veya dilediği zaman kendisini boşamaya vekil kılması;⁶⁶ muhâlea ise kadının mehrini öne sürerek kocasının kendisini boşamasını istemesi diğere bir ifadeyle kocasının mehre karşılık olarak karısını boşaması ve kadının elinde olan mehrin kocaya geçmesi veya kocanın zimmetinde borç şeklinde bulunan mehrin *ibrâ* edilmesiyle gerçekleşir. Bunların haricinde kocanın eşini kendisiyle nikâhlanamayacağı birisi gibi gördüğünü ifade etmesi/benzetmesi demek olan *zihâr*⁶⁷ ve karısıyla cinsel ilişki kurmayacağına ilişkin yemin etmesi anlamına gelen *îlâ*⁶⁸ ile de ayrılık gerçekleşebilmektedir.

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda İslam aile hukukunun talâk meselesi hakkında şu değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir:

“Bir koca isterse icap eden birkaç sözü söylemekle karısını boşayabilir. Bu sözleri söylerken kocanın sarhoş veya tehevür halinde olmasının hiç ehemmiyeti yoktur. Bundan maada, (bazı salahiyet sahiplerine göre) bir koca, kendi arzusu hilafına, cebir veya tehdit tesiri ile boşanma sözlerini söylemeğe mecbur olur ve bunları söylerse boşanma gene vaki olabilir. Boşama sözlerine “üçten dokuza” ibaresi de eklenirse çift tekrar evlenemez, ta ki boş olan karı bu esnada üçüncü bir şahısla evlenip ondan gene boşansın. Boşanan bir karı, hiçbir surette eski kocasının kendisini boşamadaki keyfi kararını nakz etmek veya onun boşama tarzına hücum etmek maksadı ile mahkemeye istinaf etmek hakkına malik değildir. Kocanın karıyı boşamak hususundaki mutlak salahiyetini istimal ettiği vak'alar az değildir. Zaman oldu ki **bu diktatörce boşama usulü** evlilik hayatının temellerini tehdit eder bir mahiyet kesp etti. İnsanların pek dindar ve sofu oldukları ve günah işlemekten çekindikleri eski zamanlarda haksız boşamalar ender idi. Halbuki şimdi insanların dindarlığına ve vicdanına az itimat edilebilir. Boşamaları kaydetmek icap etmiyor ve bu yüzden davalar ve nakz-ı ahd teşvik ediliyor.”⁶⁹

Görüldüğü gibi *Ara Rapor* 'da İslam hukuku talak meselesi özelinde eleştirilmekte, öyle ki komisyon bu eleştirilerde söz konusu boşamaları *diktatörce* bulduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu noktada zikri geçen *sarhoşluk*, *tehevür* ve *cebir-tehdit* hallerindeki boşamaların İslam hukukundaki geçerlilik durumlarını ele almak gerekmektedir. Arapça'da *sekr* kelimesiyle ifade edilen sarhoşluk kaynaklarda “Bir şeyi yemek veya içmekle

Ehli's-Sunne, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 2/164.

⁶⁵ Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 217-224.

⁶⁶ *Serahsî, el-Mebsût*, 6/112.

⁶⁷ Erdoğlan, “Zihâr”, 620.

⁶⁸ Hamdi Döndüren, “İlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/61.

⁶⁹ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 11-12.

mutluluğun ağır basıp gafletin akli izale etmesi⁷⁰ şeklinde tarif edilmektedir. Ebû Hanife haram yolla sarhoş olan kişiyi “Yeri göğü birbirinden ayırt edemeyen”; İmâmeyn ve İmâm Şâfiî ise “Sözleri karmaşık olan” şeklinde tanımlamaktadır.⁷¹ Tanımlardan da anlaşıldığı üzere sarhoşun boşamasındaki temel sorun sarhoşluk verici maddenin kişinin akli melekelerini etkileyip fiil/eda ehliyeti açısından bir zafiyet oluşturmasından ileri gelmektedir. Bu noktada mezhepler sarhoşluğun oluşma şekline odaklanmakta, başka bir ifadeyle bu halin haram ya da helal yolla oluşmasını birbirinden ayırt etmektedir. Deli bal, kırmız, tedavi için alınan bir ilaç veya cebren içirilen alkollü bir madde sebebiyle oluşan sarhoşluktan sonra gerçekleşen boşama hastalık veya baygınlık türünden sayılarak tüm mezhepler tarafından geçersiz kabul edilmektedir.⁷² Haram yolla oluşan sarhoşluk neticesinde kocanın eşini boşaması ise ihtilafli bir meseledir. Buna göre sahâbeden Hz. Osman (öl. 35/656), Hanefîlerden Züfer b. Huzeyl (öl. 158/775), Tahâvî (öl. 321/933) ve Kerhî (öl. 340/952), bir görüşlerinde Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu durumda da boşamanın gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedirler. Zira onlara göre kişinin tasarruflarından sorumlu kılınabilmesi akli melekelerinin tam ve fiil ehliyetinin eksiksiz olmasına bağlıdır ki sarhoş için bu durumdan söz edilemez. Cumhur ise haram yolla gerçekleşen sarhoşluk sonucunda verilen talakın geçerli olacağını savunmaktadır.⁷³ Nitekim sarhoş, şâriin haram kıldığı bir maddeyi kullanıp eşini boşamıştır ki bu durumda onun teklife muhatabiyeti sakıt olmamaktadır. Zira kişi şâriin içkiyi haram kılmasıyla muhatap olurken söz konusu içkiyi içtikten sonra gerçekleştirdiği boşamadan sorumlu olmaması düşünülemez. Dolayısıyla bir ceza kabilinden olmak üzere boşamasının geçerli sayılması gerekmektedir.⁷⁴ Tüm bunların yanı sıra Osmanlı'nın son dönemlerinde (25 Ekim 1917) yürürlüğe giren ve bir buçuk yıl yürürlükte kaldıktan sonra 19 Haziran 1919 tarihinde yürürlükten kaldırılan *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*'nde toplumda yaygınlaşan ahlaki zafiyet ve haramlara dikkat etmeme durumu nedeniyle ailelerin korunması için sarhoşun talakının sarhoşluğun şekline bakılmaksızın geçersiz sayılması gerektiği görüşü serdedilmiştir.⁷⁵ Kanaatimizce bu meselede cumhurun haram yolla gerçekleşen sarhoşluktan sonraki boşamanın geçerli olmasına ilişkin ortaya koydukları argümanlar daha kuvvetli görünmektedir.

Ara Rapor'da İslam aile hukukuna talâk özelinde yapılan bir başka eleştiri de *tehevvür* halindeki boşamadır. Tehevvür Türkçe sözlüklerde hiddetlenme, öfkelenme, köpürme ve

⁷⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü't-tâ'rîfât* (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2003), 192; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/432.

⁷¹ Cürcânî, *Tâ'rîfât*, 192.

⁷² Şâfiî, *el-Ümm*, 6/642; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/141; Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/195.

⁷³ Şâfiî, *el-Ümm*, 6/641-642; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/141; Ebû'l-Hasen Nûrüdî'n Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *Fethu bâbi'l-înâye bi şerhi'n-nukâye* (Beyrut: Dâru'l-erkam, ts.), 2/89-90; Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/195-196; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7/366.

⁷⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/141; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-înâye*, 2/89-90; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/432.

⁷⁵ Ali Öge (ed.), *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016), 93-94.

aşırı kızgınlık hali olarak karşılık bulur.⁷⁶ İslam hukuku literatüründe ise bu durumdaki kişi için *medhûş* (dehşete kapılmış kişi) kavramı kullanılmaktadır. Literatürde üç derecede ele alınan kızgınlık halinin ilk derecesi kişinin akli melekelerine zarar vermeyecek düzeydeki kızgınlıktır. Bu seviyedeki bir kızgınlığın boşamayı iptal etmeyeceği mezhepler arasındaki ortak görüştür. İkinci derecedeki kişi ise kendini kaybetmiş ve dengesiz tavırlar sergiler bir durumdadır (*medhûş*) ki bu durum onun fiil/edâ ehliyetini ortadan kaldırdığı için Hz. Peygamber'in "İğlâk hâlinde ne boşama ne de köle azadı gerçekleşir"⁷⁷ hadisinden dolayı boşaması ittifakla geçersiz kabul edilmektedir.⁷⁸ İşte bu hal tam olarak *Ara Rapor*'da bahsedilen tehevür halidir. Kızgınlığın üçüncü kategorisi ise bu iki düzey arasındaki seviyedir. Bu düzeydeki kişinin boşaması ise İslam hukuk ekolleri arasında ihtilafıdır.⁷⁹ Görüldüğü üzere İslam hukukunda tehevür halindeki boşama zikredilen hadise istinaden tüm ekollerin ittifakıyla geçersiz sayılmaktadır.⁸⁰ Bu anlamda ilgili raporda ifade edildiği gibi bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Tehevür halinin dışındaki boşamaların salt aile birliğinin ön plana çıkarılarak tehevür kategorisinde değerlendirilmesi ise yalnızca hukukun iyi niyetle örselenmesinden ibaret olacak bir hamledir. Nitekim böyle bir durumda pek çok boşama geçersiz sayılacağından talâk lafızları itibarsızlaşıp son derece sıradan bir şekilde kullanılacaktır. Bu durum ise hem hukukun itibarsızlığını doğuracak hem de kadının sürekli bir şekilde duygusal yönden incitilmesine sebebiyet verecektir.

Ara Rapor'da İslam hukukuna yöneltilen bir diğer eleştiri ise ikrah ve cebir altındaki boşamaların geçerliliği meselesine ilişkindir. Kişinin gerçekleştirmeyi istemediği, tabiaten ve şer'an hoşlanmadığı bir davranışa icbar edilmesi anlamına gelen *ikrah*,⁸¹ İslam hukukunda başka meselelerin yanı sıra boşama konusunda da gündeme gelen bir mevzudur. Kocanın ikrah sonucu verdiği talâkın geçerliliği meselesi İslam hukuk ekolleri arasında tartışmalı bir durum arz eder. Buna göre Hanefî mezhebi ikrah altında gerçekleşen boşamanın geçerli olduğunu, zira her ne kadar tehdit altında gerçekleştirilmiş olsa da kocanın tıpkı ikrah altında olmayan kişi gibi gördüğü bir ihtiyaçtan dolayı boşamayı seçtiğini savunmakta ve bu görüşe de "Üç şey vardır ki şakası da gerçek gerçeği de gerçekdir: Nikâh, boşama ve boşadıktan sonra geri dönüş"⁸² hadisini dayanak olarak kabul

⁷⁶ Şükrül Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), "Tehevür", 1933; İlhan Ayverdi - Ahmet Topaloğlu, *Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2007), "Tehevür", 1044.

⁷⁷ Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût - 'Âdil Murşid vd. (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 43/378.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim, "İğâsetü'l-lehfân fi hükmi talâk'l-gadbân", çev. Muhammed Ali Danışman, *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi* 9 (2007), 257-258; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 4/438-439; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 7/364.

⁷⁹ İbn Kayyim, "İğâsetü'l-lehfân", 258.

⁸⁰ Öfke halinde gerçekleştirilen boşama hakkında yapılan güncel bir değerlendirme için bk. Soner Duman, *Günümüz Fıkah Problemleri* (İstanbul: Beka Yayınları, 2019), 319-320.

⁸¹ Cürcânî, *Tâ'rîfât*, 91; Erdoğan, "İkrâh", 241.

⁸² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Talâk", 9.

etmektedirler.⁸³ Cumhur ise ihtiyarın ikrahla bir arada bulunmayacağından hareketle mükrehin fiil ehliyetinde kusur oluşacağını ve böyle bir boşamanın gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır.⁸⁴ Onlar bu savlarına dayanak olarak da Hz. Peygamber'in "Hata, unutmaya ve yapmaya cebr edildikleri şeylerin sorumluluğu ümmetinden kaldırılmıştır"⁸⁵ hadisini göstermektedirler. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnânesi* mükrehin talâkı konusunda cumhurun görüşünü benimseyip boşamanın geçersiz olacağına kanaat getirmiştir.⁸⁶

Görüldüğü üzere tehevür halinde boşama hariç tutulursa sarhoşun ve mükrehin boşamaları meselesinde İslam hukuk ekollerinin temel kabul ettikleri naslarla söz konusu nasları yorumlarken esas aldıkları hukuk felsefeleri farklılık arz etmekte; bu farklılıktan ötürü de bir takım hükmi değişiklikler gündeme gelmektedir. Burada Hanefîlerin, cumhura nazaran hukuk felsefesini daha ön planda tutarak hüküm verdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Hanefîlerin argümanları tutarsız gözükmemektedir. *Ara Rapor*'da talâkın "diktatörce boşama" şeklinde yansıtılması ise kanaatimizce heyetin İslam hukukunun temel felsefesini derinlemesine inceleyip değerlendirmemelerinden ileri gelmektedir. Ayrıca mezkûr eleştirinin muhtemel bir başka sebebi de komisyonun İslam hukukunda eşlerin boşanması için yalnızca talâkın olması gerektiğini düşünmesi, bir başka ifadeyle ayrılığın, erkeğin tek taraflı iradesiyle akdi sonlandırması demek olan talâk dışında herhangi bir yolla gerçekleşmeyeceğini düşünmelerindedir. Ne var ki İslam hukukunda eşlerin birbirinden ayrılmasının yegâne yolu talâk olmayıp, hâkimin geçerli bir nedenden dolayı karı-kocayı ayırması demek olan tefrik, kocanın karısını kendisini boşamaya vekil kılması anlamına gelen *tefvîzu't-talâk*, kadının mehrini verip eşle anlaşarak boşanması olan *muhâleâ* gibi pek çok yol bulunmaktadır. Heyetin İslam hukukunun böylesi geniş ayrılık yollarını tümünden kaldırıp mutasavver kanunda ayrılığın yalnızca İslam hukukundaki ayrılık yöntemlerinden sadece birisi olan hâkimin boşamasına hasretmeyi istemesi⁸⁷ kanaatimizce hukuku daraltmaktan öteye geçmeyen bir hareket tarzıdır.

6. Hidâne Hakkı

Evlilik bağının sonlandırılmasının ardından gündeme gelen konulardan biri de kendi işlerini görmekten aciz küçüklerin veya küçük hükmündeki mecnun, ma'tûh (bunak) gibi kişilerin bakım ve terbiyesi meselesidir. İlgili dönemdeki bakım ve terbiye İslam hukukunda hidâne/hadâne kavramıyla ifade edilmektedir.⁸⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan konuyla ilgili bir âyet bulunmasa da klasik dönem fakihleri Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan

⁸³ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003), 3/469-470; Bilmen, *İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/194-195.

⁸⁴ Kahveci, *Aile Hukuku*, 2014, 195-196.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Talâk", 16.

⁸⁶ Öge, *Hukuk-ı Aile Kararnânesi*, 89.

⁸⁷ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 11.

⁸⁸ Cürcânî, *Târîfât*, 153; Erdoğan, "Hadâne/Hidâne", 166; Bardakoğlu, "Hidâne", 17/467.

örneklerden hareket ederek söz konusu sürece öncelik açısından kimin hak sahibi olduğu, hidânenin kapsam ve sınırları, hakkın sakıt olmasını gerektiren haller vb. pek çok konuda İslam hukuk felsefesi ekseninde genel bir çerçeve çizmiştir.

İslam hukukunda hidâne hakkına öncelikli olarak anne sahiptir. Nitekim bu konuda annenin baba ile aynı dine mensup olup olmaması bile durumu etkilememekte, öncelik sırası ehl-i kitap bile olsa anneye verilmektedir.⁸⁹ Bu önceliği ifade etmesi açısından kocasının kendisini boşadığı kadının Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın resûlü şu oğluma karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım da kundak oldu. Şimdi babası beni boşadı ve onu benden çekip almak istiyor." diye şikâyetle bulunması üzerine Hz. Peygamber'in "(Başkasıyla) nikâhlanmadığın sürece sen ona bakmaya (hidâne) en layık kişisin."⁹⁰ şeklindeki cevabı dikkat çekici mahiyettedir. Annenin yokluğu veya çocuğa bakmasının mümkün olmaması gibi hallerde ise sıra annenin annesi, babanın annesi, ana baba bir kız kardeş, ana bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, ana baba bir kız kardeşin kızı ... şeklinde devam etmektedir.⁹¹

Hidâne hakkına sahip olabilmek için kişinin akli melekeleri yerinde, ergenlik çağına ulaşmış, güvenilir ve yabancı bir kişiyle evli olmaması esastır.⁹² Bu şartlardan sonuncusu hariç tamamı erkek (hâdin) için de geçerlidir.⁹³ Nitekim söz konusu hakka en layık olan annenin bile hırsızlık, ahlaksızlık vb. şekilde kötü ahlakıyla ön plana çıkan bir kişi olması durumunda hakkı sakıt olmaktadır.⁹⁴ Bununla birlikte İslam hukukunda çocuğun menfaati daima ön planda tutulduğundan dolayı annenin yeni bir evlilik gerçekleştirmesi durumunda çocuk ondan alınarak ilgili hakkın sıradaki sahibine verilmektedir. Zira üvey babayla büyümenin çocukta birtakım olumsuz etkiler bırakacağı fikri ağır basmaktadır. Ancak babanın olmadığı durumlarda üvey babanın iyi niyetli ve merhametli bir tavır sergilediği görülür ve çocuk diğer akrabalarına verildiği zaman ailevi ve ahlaki sorunların yaşanacağı hissedilirse çocuk annesinin yanında bırakılabilir.⁹⁵

Ara Rapor'da İslam hukukunun hidâne müessesesine ilişkin yapılan düzenleme önerisinde "7 yaşına kadar bir erkek çocuğu ile 9 yaşına kadar bir kız çocuğu fevkalade sebepler olmadıkça, ananın muhafazası altında kalır ve bu yaşlardan yukarı çocuklar ise babaya verilir. Mahkemenin bu hususta reyî yoktur."⁹⁶ gerekçesiyle mevcut kanunun mutasavver kanunda "Mahkemenin sinn-i rüşde vasıl olmayan çocukları, yaşları ne olursa olsun, herhangi bir tarafın muhafazasında bırakmaya dair salahiyeti olacaktır. Mahkeme

⁸⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/259; Meydânî, *el-Lübâb*, 3/ 260.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Talâk", 35.

⁹¹ Abdülhamid, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 396.

⁹² Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/433.

⁹³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/259.

⁹⁴ Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/434.

⁹⁵ Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/432.

⁹⁶ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 12.

esas itibariyle, müteessir olan küçük çocuğun sağlığı, himayesi ve menfaatleri ile ilgilenilecektir.”⁹⁷ şeklinde değişikliğe uğraması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu noktada hidâne ile velayet kavramlarının birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim hidâne kavramı bakıma muhtaç durumdaki çocuğun söz konusu süreçteki bakımını ifade etmek için kullanılmakta; velayet ise mezkûr sürenin sonunda çocuğun hukuki temsilciliğine kimin getirileceğiyle ilgilenilmektedir. İslam hukukunda hidânenin süresi ve çocuğun söz konusu süreçten sonra anne-babadan hangisinin velayetine geçeceği, çocuğun cinsiyeti ve bu doğrultudaki ihtiyaçları dikkate alınarak tespit edilmektedir. Bu anlamda hidâne dönemi ile çocuğun öz bakımını yapabildiği dönemin birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim hidâne döneminde çocuklar olağan üstü bir durum olmadıkça anneye verilmekte, ilgili dönemin sonunda ise çocuğun cinsiyeti ve ihtiyaç duyacağı gereksinimler esas alınarak velayetin babaya verilmesi ya da yeterli gerekçe bulunursa annede kalmasına karar verilmektedir. Bu anlamda erkek çocukların öz bakımını gerçekleştirebildiği dönem olarak kabul edilen 7 yaşından sonra eğitim, terbiye, sanat, ticaret vb. konularda hayata hazırlanması gerekeceği için babaya verilmesi mezhepler arasında kabul görmüş;⁹⁸ kız çocuklarının ise ev işleri ve kadınlarla ilgili hususları öğrenebilmesi için hâdinesi (hidâneyi üstlenen kişi) annesi veya ninesi ise ergenlik çağına gelinceye kadar onun yanında kalması uygun bulunmuştur.⁹⁹ Hâdine bunların dışında birisi ise çocuğun temizlik, yeme-içme gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi dikkate alınır ve bu raddeye gelince kız çocuk babasına verilir. Bu iki grup arasındaki ayrım ise anne ve ninenin dışındaki hâdinelerin kız çocuklara iş öğretip onları terbiye etmeleri anne ve nine gibi olamayacağından dolayıdır.¹⁰⁰ Kızın ergenlik çağına geldikten sonra babaya verilmesindeki temel espri ise çocuğun ilgili dönemle birlikte korunma ihtiyacının ön plana çıkması nedeniyle bu ihtiyacın baba tarafından karşılanması içindir.¹⁰¹

Ara Rapor'da İslam hukuku, hâdinenin belirlenmesinde hâkimin inisiyatif hakkının bulunmamasından dolayı eleştirilmekte, ne var ki söz konusu gerekçe İslam hukukunun realitesi ile bağdaşmamaktadır. Nitekim İslam hukukunda hâkimin, çocuğun maslahatı doğrultusunda karar vermesi mümkündür. Bu cümleden olarak Osmanlı şer'iyye sicillerinde çocuğun velayetinin ihtidâ eden annesine verildiğine ilişkin örnekler de bulunmaktadır.¹⁰² Fakat aslolan hidâne sürecinden sonra istisnai bir durum olmadığı süreçte çocuğun velayetinin babasına verilmesidir. Kanaatimizce heyet bu esas görüş sebebiyle

⁹⁷ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 12.

⁹⁸ Kaynaklarda erkek çocuk için 7-8-9 yaşlarına dair farklı görüşler yer alsada tercih edilen görüş 7 yaşdır. Diğer mezheplerin konuyla ilgili ihtilafları hakkında detaylı bilgi için bk. Bilmen, *İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/435; Bardakoğlu, “Hidâne”, 17/471.

⁹⁹ Samed Atasoy, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hidâne* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans, 2019), 79-80.

¹⁰⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/18.

¹⁰¹ Bilmen, *İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/435-436.

¹⁰² Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Adalet Yayınları, 2023), 555.

durumun aksinin mümkün olmayacağı diğer bir ifadeyle hidânedede hâkimin taktir yetkisinin bulunmadığı yanlıgısına kapılmaktadır.

7. Aile İçi Sorumlulukların İhmal Edilmesinden Kaynaklı Boşanma Talebi

İslam'da insan neslinin devam edebilmesi için müsaade edilmiş tek yol nikâhli birlikteliklerdir. Bu anlamıyla evlilik, insanın yüklediği emanetin¹⁰³ sonraki nesillere aktarılması adına bir zarureti ifade eder. Nitekim bireysel durumlar hariç tutulursa İslam'da nikâhın topluca terk edilmesi yasaklanmış, evlilikler *farz-ı kifaye* olarak görülmüştür.¹⁰⁴ Bu temel kabulün bir yansıması olarak İslam hukukunda nikâh akdi hem ibadet yönünün bulunması hem de tarafların bazı hak ve sorumlulukları rıza beyanı ile kabul edip bir akit çerçevesinde buluşmaları sebebiyle düalist bir özelliğe sahiptir.¹⁰⁵ Dolayısıyla nikâh, akit yönü sebebiyle taraflara bazı sorumluluklar yüklemektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ile damadı Hz. Ali'nin evliliğinde yaptığı görev taksimi¹⁰⁶ de bu sorumluluğun bir yansıması mesabesindedir.

Ara Rapor'da İslam hukukunun gözden kaçan bir başka özelliği de eşlerin aile içi görevlerini yerine getirmemeleri durumunda alınması gereken tedbirler ve görevlerini aksatıp eşini zora sokan tarafa uygulanabilecek müeyyidelerle ilgilidir. Bu konuda ilgili raporda:

“Eşlerden biri evlilik birliğine karşı vazifelerini ihmal ederse müteazzir taraf, müdahalesi için hâkime başvurabilir. Hâkim, suçluyu vazifesine davet edecek ve bunun bir tesiri olmazsa mahkeme kusur eden tarafın borçlarına ve müstahdimine borcun bir kısmını veya hepsini ve yevmiyesinin veya maaşının bir kısmını müteazzir tarafa kendisinin veya çocuklarının infakı için ödemelerini emredebilecektir.”¹⁰⁷

İfadeleri yer almakta, “Şimdiki kanunda buna benzer hükümler mevcut değildir.”¹⁰⁸ şeklindeki bir gerekçeyle de ilgili düzenlemenin elzemliğine işaret edilmektedir.

İslam hukukunda aile içi sorunların çözümü veya aile birlikteliğinin sonlandırması meselesinde eşlerin erkek ve kadın şeklinde farklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim erkek tek taraflı boşama yetkisi (talâk) bulunduğu için evliliği sonlandırma hususunda doğrudan yetki sahibidir. Dolayısıyla müteazzir (mağdur) olduğu bir durum karşısında evliliği sonlandırmakta bir maslahat gördüğü takdirde söz konusu yetki gereği evliliği bitirebilir. Kadının müteazzir olduğu durumu ise *ayrılığı gerektiren* ve *ayrılığı gerektirmeyen* ve fakat kocanın ailesine karşı yerine getirmesi gereken görevleri ihmal etmesi sebebiyle

¹⁰³ *Kur'an-ı Kerim Meali*, el-Ahzâb 33/72.

¹⁰⁴ Yaman, *Aile Hukuku*, 26.

¹⁰⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/3.

¹⁰⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'î*, 4/24.

¹⁰⁷ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 12.

¹⁰⁸ Zekâ vd., *Ara Rapor*, 12.

yargı organınca bazı yaptırımlara muhatap olacağı durumlar şeklinde ikiye ayırmak gerekmektedir. Bu noktada kadının sürekli şiddet görmesi, kocanın ortadan kaybolup uzun yıllar geri dönmemesi veya kocanın evliliğin getirdiği sorumlulukları yerine getirmeme konusundaki ısrarcı tutumu karşısında kadın, yargıya başvurarak tefrik talebinde bulunabilir.¹⁰⁹ Bunun yanı sıra İslam hukukunda kadın mehrini kocasına vererek kendisini boşamasını (muhâlea) talep edebileceği gibi, kocanın eşine kendini boşama vekaleti vermesi (tefvîzu't-talâk) sonucunda nikâhı bizzat kendisi sonlandırabilir. Tüm bunların ötesinde ise evlilik bağının kopmasını istemeyen fakat geçimlik temini vb. hususlarda sorumluluklarını yerine getirmeyen koca için ise hâkim tarafından kadına kocası adına borçlanma hakkı verilmektedir.¹¹⁰

Görüldüğü üzere İslam hukukunda müteazzir olan tarafın hâkime müracaatına ilişkin herhangi bir engel bulunmamakta ve hâkimin bu minvalde tedbir alma hakkı bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu *Rapor*'da yer alan "Şimdiki kanunda buna benzer hükümler mevcut değildir" ibaresi o dönem Kıbrıs'ının hukuki teamüllerinin realitesinden de uzak görünmektedir. Zira söz konusu *Rapor*'un hazırlanma süreçlerinde dışardan bilir kişi olarak katkı sunan dönemin fetva emini ve son Kıbrıs müftüsü Hürremzâde'nin 4 Mart 1929 tarihli bir fetvasında hâkimin nafaka temini konusunda görevlerini ihmal eden kocanın babasını nafakayı temine zorlanabileceğini ifade eden bir fetva vermiştir. Fetvanın müsteftisi (fetvayı talep eden) ise Baflı dava vekili Said Efendi'dir.¹¹¹ Bu anlamda ilgili fetvanın dönemin mahkemelerinde resmi bir evrak olarak sunulacağı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kıbrıs Türk'ünün azınlık statüsünde olduğu yıllarda ortaya konulan varoluş mücadelesinin somut verileri olan *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*, maarif, müftülük, evkaf, seçimler, şer'îye mahkemeleri vd. konularda Türk Cemaati için son derece kıymetli bir hukuk mücadelesi mesabesinde. Nitekim Türk Cemaati bu raporla adadaki Türklerin yasal anlamda birtakım hakları yeniden elde edebilmesi için çaba sarf etmiş, bazı yasal düzenlemelerle de mevcut hukuki durumun eksikliğine işaret ederek bir revizyon talebinde bulunmuşlardır. Ne var ki ilgili raporun tüm bu olumlu yönlerinin yanı sıra İslam aile hukuku açısından bir takım sorunlu tespitler içerdiği de gözlerden kaçmamaktadır.

Rapor'da yer verilen şahitsiz kıyılan nikâhın *intizamsız* olduğu İslam hukuk terminolojisindeki fesâd kavramına karşılık gelmekte fakat mezkûr intizamsızlığın giderilmesi için zifafa başvurmak İslam hukukunun bir çözüm şekli olmayıp, burada sanılanın aksine fasit akdin sonucunda vuku bulan zifafın neticesinde akdin zarureten yürürlüğe girmesi söz konusu olmaktadır. Yine *Ara Rapor*'da İslam hukuku, kızın rızası dışında evlendirilmesine müsait olmakla eleştirilmekte ve fakat ilgili komisyonun adada

¹⁰⁹ Yaman, *Aile Hukuku*, 77-80.

¹¹⁰ Abdullah Yenişehirli, *Behceti'l-Fetâvâ* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 132.

¹¹¹ Türk, *Kıbrıs Fetva Emini Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları*, 110-111.

uzun yıllar uygulanan Hanefî mezhebinin konuya yaklaşım tarzına vakıf olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Hanefî mezhebi bu konuda kızın yalnızca babası veya babasının babası tarafından rızasına muhalif olarak evlendirilebileceğini, bunların dışındaki veli veya vasilerin ise herhangi bir icbar yetkisinin olmadığını kabul etmektedir.

Eserde İslam hukukunun eleştirilen bir başka noktası ise mehir meselesidir. Komisyon üyeleri mehri kadının alınıp satılmasına benzetmiş ve bu sebeple de yeni yapılacak medeni kanunda mehre yer verilmemesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Ancak burada da mehrin İslam hukukunun felsefesinde kadının satın alınmasıyla bir alakası olmadığı, nitekim ilgili malın direkt kadına verilmesinin de bunu ortaya koyan bir anlayıştan ileri geldiği gözden kaçmışa benzemektedir. Bu anlamıyla mehir doğu toplumlarında görülen başlık veya bazı Hristiyan milletlerde var olan dırahomadan farklı olarak kadının bizzat kendisine verilmekte ve ilgili mal bir anlamda kadın için pozitif ayrımcılık sayılabilecek türdendir. Bu anlamda talâkın diktatörce görülmesi, süt akrabalığının yeni yasal düzenlemede evlenme engeli olarak kabul edilmemesi, hidâne hakkının hâkim kararıyla yalnızca ebeveynden birine verilmesi ve evlilikle ilgili görevlerini yerine getirmeyen tarafa hâkimin yaptırım uygulayabilmesine ilişkin mütalaalar da alana olan bilgi eksikliğinden kaynaklı görünmektedir. Bu sebeple ilgili eserden istifade edeceklerin bu önemli noktaları bilerek hareket etmesi bilimsel şeffaflığın oluşturulması açısından zorunluluk olacaktır.

Fakat tüm bunların yanı sıra raporda İslam hukuku açısından tamamıyla sorunlu tespit ve önerilerin yer aldığı söylemek mümkün değildir. Tek eşliliğin sağlanması, evlilik için taraflara asgari yaş sınırı getirilmesi, nikâh öncesinde tarafların ikamet ettikleri bölgede evleneceklerinin ilan edilip halkı bilgilendirerek kişinin evli çıkması gibi ileride yaşanması muhtemel sorunların önüne geçilmeye çalışılması ve akli melekeleri noksan olanların evlenme ehliyetine sahip kabul edilmeyerek evlenmelerinin önüne geçilmesi İslam hukuku açısından devlet otoritesinin tedbir alabileceği kararlar zümresinden sayılabilir.

Kaynakça | References

- Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin. *el-Ahvâlû's-şahsiyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*. İstanbul: el-Mektebetü'l-hanefiyye, ts.
- Acar, H. İbrahim. "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 367-388.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût - 'Âdil Murşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Basım, 2005.
- Akgündüz, Ahmet. "Başlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/131-133. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Alasya, Halil Fikret. "Kıbrıs (İngiliz İşgali ve İdaresi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/380-383. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Apaydın, H. Yunus. "Fesad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/417-421. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Atalay, Talip. *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Atasoy, Samed. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hidâne*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans, 2019.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Adalet Yayınları, 12. Basım, 2023.
- Aydın, Mehmet Âkif. *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul, 1985.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ayverdi, İlhan - Topaloğlu, Ahmet. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Bardakoğlu, Ali. "Hidâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/467-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-şâhih*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed er-Râzî el-. *Ahkâmü'l-Kur'an*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2008.
- Cürçânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-. *Kitâbü't-tâ'rîfât*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1. Basım, 2003.
- Çeker, Orhan. "Beynûnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çevikel, Nuri. *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirâsı (1570-1960)*. İstanbul: 47 Numara, 2. Basım, 2006.
- Döndüren, Hamdi. "İlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Duman, Soner. *Günümüz Fıkıh Problemleri*. İstanbul: Beka Yayınları, 2019.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı

- Yayımları, 1992.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. basım., 2005.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 5. Basım, 2007.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. 12 Cilt. Bayrût, Lubnân: Dâru'l-marife, Al-Tab'ah al-Râbi'ah., 2015.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. "İğâsetü'l-lehfân fi hükmi talâki'l-gadbân". çev. Muhammet Ali Danişman. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 247-282.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî. *el-Muğnî*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî - 'Abdulfettâḥ Muḥammed el-Ḥulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 3. Basım, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. Lübnan: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1. Basım, 2015.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Kahveci, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Kahveci, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 27. baskı., 2007.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Fethu bâbi'l-inâye bi şerhi'n-nukâye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-erkam, ts.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Aḥmed el-Ḥanefî. *Bedâ'î'u's-şanâ'î fi tertibi'ş-şerâ'î*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi [KİVA]. *Kıbrıs Şer'îye Sicilleri [KŞS] 4 Numaralı Defter*. Hüküm 340. Mâturîdî, Ebû Manşûr Muḥammed b. Muḥammed el-. *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Merğînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. 8 Cilt. Karaçi: Büşra Yayınları, 2014.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-marife, 2010.
- Meydânî, Abdülgani el-Ğuneymî. *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb*. 5 Cilt. Bayrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2014.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Kenzü'd-dekâik*. Bayrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2011.
- Ozkan, Hasan vd. "Milk Kinship Hypothesis in Light of Epigenetic Knowledge". *Clinical*

- Epigenetics* 4/1 (Aralık 2012), 14. <https://doi.org/10.1186/1868-7083-4-14>
- Öge, Ali (ed.). *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Serahsî, Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-ʿEimme es-. *el-Mebsûṭ*. thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 1414/1993.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris eş-. *el-Ümm*. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-vefâ, 1. Basım, 2001.
- Şengil, Mustafa. "İslamcı Dergilerde Bir Kıbrıslı: Hizber Mustafa Hikmet (Hizber Hikmetağalar) Kıbrıs'ın Yakın Dini Tarihine Bakış". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi* 9/2 (Aralık 2023).
- Şengil, Mustafa. *Mavi Vatanın Kudüsü: Kıbrıs'ta Din ve Siyaset*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 6 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1. Basım, 1996.
- Türcan, Talip vd. *İslam Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Türk, İbrahim. *Kıbrıs Fetva Emni Hürremzâde Mehmed Hakkı Efendi ve Fetvaları*. İstanbul: Kitap Dünyası, 1. Basım, 2022.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Yediveren Yayınları, 3. Basım, 2002.
- Yaman, Ahmet. "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalıḡı". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2002), 55-67.
- Yenidoğan, Adem. "İslam Hukukunda Akıl Hastalarının Evliliḡi Meselesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 415-441.
- Yenişehirli, Abdullah. *Behcetü'l-Fetâvâ*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Zekâ, M. vd. *Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu*. Lefkoşa: Kıbrıs Hükûmet Basımevi, 1950.
- Zeyle'î, Cemâl ed-Dîn, Ebû Muhammed Cemâl ed-Dîn ʿAbdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Naşbu'r-Râye li'Eḥâdîşî'l-Hidâyeti me'a Ḥâşiyetihî Buḡyeti'l-Elme'î fî Tahrici'z-Zeyle'î*. thk. Muhammed ʿAvvâme. 4 Cilt. Beyrut; Cidde: Muessesetu'r-Reyyân li't-Ṭabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Ḳible li's-Şekâfeti'l-İslâmiyyeti, 1418/1997.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkḥü'l-İslâmî ve Edilletühü*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1985.